

Гісторыя

7. Православная царква на Віцебшчыне (1918 – 1991): дакументы і матэрыялы. – Мінск: НАРБ, 2006. – 365 с.
8. ГАВО. – Фонд 332. Віцебскае епархіяльнае ўправленне. – Оп.1. – Д. 9 Письма Віцебскага епархіяльнага ўправлення благочынным всех округов и уполномоченным епархий. 1924 г.
9. Зональны госудаственный архив в Полоцке (ЗГА в г.Полоцке). – Фонд 51. – Полоцкий уисполком. Оп. 1. – Д. 116 Протоколы общин собраний и регистрационные карточки верующих, сведения о группах, обществах, организациях и руководителях религиозных культов в уезде. 1923 г.
10. НИАБ. Фонд 2786. Белорусский православный Синод – Оп. 1. – Д. 323. – Переписка Синода со Священным Синодом православных церквей в СССР за 1928г. Сведения о состоянии белорусских епархий и количестве православных церквей всех ориентаций.
11. ГАВО. – Фонд 10061. Полоцкий окружной комитет. – Оп. 1. – Д.197. Информационные сводки Полоцкого окружного отдела ГПУ о настроении масс. Директивные письма ЦК РКП(б) Полоцкому окружному. 1924 г.
12. ГАВО. – Фонд 10061. Полоцкий окружной комитет. – Оп.1. – Д.454. Информационные сводки Полоцкого окружного отдела ГПУ о политическом настроении масс в округе. 1926 – 1927 г.
13. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ).- Фонд 4п. Центральный комитет Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. – Оп. 1. – Д. 5030. – Докладная записка от 14 апреля 1930 г. об искривлениях, допущенных в церковных вопросах.
14. ГАВО. – Фонд 10050. Віцебскі окружны камітэт. – Оп. 1. – Д. 747. Политдонесения окротдела ГПУ окружному партии о состоянии морально-политической обстановки в округе в связи с проведением коллективизации и ликвидации кулачества как класса. 1930 г.
15. ЗГА в г. Полоцке. – Фонд 104. – Исполком Полоцкого окружного Совета депутатов и трудящихся. Оп.1. – Д. 62а. Постановления ЦИК и СНК БССР, окрисполкома, протоколы заседаний президиума окрисполкома и райисполкома, комиссии по отделению церкви от государства.
16. НИАБ. Фонд 2786. Белорусский православный Синод – Оп. 1. – Д. 547. – Переписка Синода с Віцебскім епархіяльным ўправленнем за 1933 г.
17. НИАБ. Фонд 2786. Белорусский православный Синод – Оп. 1. – Д. 583. Постановление Священного Синода православных церквей в СССР о переходе украинских и белорусских Синодов в подчиненное к нему положение.

ПРЫВІЛЕЙ НА МАГДЭБУРСКАЕ ПРАВА УШАЧАМ (1758 г.)

*канд. гіст. навук А.Б. ДОЎНАР
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Ушачы ў часы існавання Рэчы Паспалітай з'яўляліся прыватным горадам Полаччыны і мелі важнае адміністрацыйнае і гаспадарчае значэнне ў рэгіоне. З 1721 г. яны знаходзілася ў уласнасці шляхецкага роду Касцешаў Жабаў [9]. У 1758 г. Ушачы атрымалі магдэбургскае права. У 1776 г., пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай 1772 г. і адыходам часткі Полацкага ваяводства з правабярэжным Полацкам да Расійскай імперыі, Ушачы сталі месцам мес-тазнаходжання ўлад (судоў) дадзенага ваяводства [11]. Але ў 1791 г. падчас правядзення тэратарыяльна-адміністрацыйнай рэформы ў Рэчы Паспалітай цэнтр Полацкага ваяводства быў перанесены з Ушач у Чашнікі [12].

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца аналіз зместа прывілея Ушачам 1758 г. Прывілея Ушачам на магдэбургскае права быў выдадзены польскім каралем і вялікім князем літоўскім Аўгустам III 23 чэрвеня 1758 г. у Варшаве па просьбе яго ўладальнікаў мінскіх ваеводзчаў, бельскіх старастаў Францішка і Цыцыліі з Ліпскіх Касцешаў Жабаў. Ён быў напісаны на пергамінце і аформлены згодна з тагачаснымі правіламі:

- тэкст прывілея быў запісаны звычайнымі (чорнымі) чарніламі;
- першыя загаловныя літары былі напісаны чырвонымі чарніламі;
- да прывілея на чырвона-жоўтым шнурку была прымацавана ў «белай бляшанцы» пячаць ВКЛ з чырвонага воска;
- акрамя гэтага аўтэнтычнасць прывілея зацвярджалася подпісамі манарха Аўгуста III і сакратара пячаці ВКЛ Адама Хмары;
- у канцы прывілея змяшчалася назва дакумента з яго асноўным зместам (карабарацыя);
- мелася адзнака, што прывілей выдадзены ў канцылярыі падканцлера ВКЛ Міхаіла Сапегі (кана-тацыя) [4. Арк. 706 – 706 адв.].

Дадзены прывілей захаваны ў некалькіх спісках. Па-першае ён быў упісаны ў 181-ую кнігу запісаў Метрыкі ВКЛ (прычым дадзены запіс захаваны ў двух варыянтах 181-й кнігі Метрыкі ВКЛ: аднайменнай кнізе з фонда Метрыкі ВКЛ [2] і 181-й кнігі Метрыкі ВКЛ, якая захоўваецца ў Кракаве ў Ягелонскай бібліятэцы [7]). Іншы спісак прывілея Ушач 1758г. захаваны ў актавай кнізе гродскага суда Полацкага ваяводства за 1758 г. [4]. Якраз з апошняга спіса прывілея Ушач 1758 быў апублікаваны ў 1898 г. у 27 выпуску «Историко-юридических материалов» [1, с. XXIX – XXXIV]. Акрамя гэтага меліся яго афіцыйныя копіі зробленыя з актавай кнігі Полацкага гродскага суда: так пасля яго запісу (актыкацыі) ад 5 жніўня 1758 г. у актавыя кнігі

гродскага суда Полацкага ваяводства адразу была выдадзена копія дадзенага запісу («wypis»), як і 27 студзеня 1764 г. была выдадзена яшчэ адна копія дадзенага запісу («widymus») [4, арк. 706 адв.] (месцазнаходжанне дадзеных копія прывілея, як і яго арыгінала пакуль што не вядомы).

Для ўступлення ў сілу прывілей патрэбна было афіцыйна прызнаць і распаўсюдзіць. Для гэтага яго неабходна было запісаць у «аўтэнтчныя» кнігі (г. зн. актавыя кнігі судаў, які мелі права вечнасці: трыбунальскія, гродскія, земскія, магдэбургскія). Акрамя гэтага прывілей павінен быў быць «голосам вознага прачытаны [публікаваны]» на людным месцы. Копіі ж прывілея павінны былі прымацоўвацца «да дзвэрэй парафіяльных касцелаў [і цэркваў – Д.А.]». Г. зн. існаваў механізм абвяшчэння яго як дакумента (пры чым дадзены механізм быў рэалізаваны, аб чым сведчыць яго актыкацыя ў актавыя кнігі гродскага суда Полацкага ваяводства ад 5 жніўня 1758 г. (дарэчы, прывілей Ушач да запісу ў полацкую гродскую актавую кнігу клаў Мікалай Адынец [4, Арк. 703])). Пры гэтым сам арыгінал прывілея павінен быў захоўвацца ў мяшчан Ушач [1, с. XXXIV; 2. Арк. 430; 4. Арк. 705 адв. – 706; 7. Арк. 261 адв.].

Згодна з прывілеям магдэбургскае права Ушачам надавалася для лепшага «памнажэння горада», які па розных прычынах збяднеў, г. зн. для «найлепшага яго становішча і размяшчэння» [1, с. XXIX; 2, арк. 426 – 427; 4, арк. 703 – 703 адв.; 7, арк. 260]. Прывілей надаваў «права тэўтонскае, якое магдэбургскім называецца, і таксама іншыя ўсякія прэрагатывы і вольнасці, якія гарады каронныя [Кароны Польскай – Д.А.] і ВКЛ ўжываюць», «аддаляючы *тыя* правы польскія і літоўскія (Вялікага княства Літоўскага – Д.А.), якія перашкаджаюць у кіраванню гораду Ушачы і праву тэўтонскаму ці магдэбургскаму» [1, с. XXX; 2, арк. 427; 4, арк. 703 адв.; 7, арк. 260]. Прывілей вызваляў ушачскіх мяшчан «ад усякіх юрыздзікцый і судаў трыбунальскіх, таксама земскіх і гродскіх у справах вялікіх і малых, паточных і крымінальных, (...) а самаму толькі гарадскому суду, а праз апецію да суда ўладальніка» далучыў. Акрамя магдэбургскага права кароль польскі вялікі князь дазваляў «мяшчанам і грамадзянам горада Ушачы ўсякіх вольнасцяў і свабод гарадскіх іншых мяшчан (...) у ВКЛ, з права служачых, спакойна ўжываць вечнымі часамі» (нажаль не агаворваецца, менавіта якія вольнасці і свабоды меліся на ўвазе) [1, с. XXXIII; 2, арк. 430; 4, арк. 705 адв.; 7, арк. 261].

Прывілей дазваляў цяперашнім і будучым уладальнікам горада «той горад (места) свой спадчыны (дзедзічны) Ушачы будаваць і мураваць, рвамі, валамі, водамі і іншымі абаронамі абвесці і ўмацаваць; (...) тавары ўсякія звозіць і прадаваць». Такім чынам, уладальнікі горада маглі выкарыстоўваць яго зручнае геаграфічнае становішча (Ушачы знаходзіцца на беразе ракі Ушача і праз Заходнюю Дзвіну мела выхад да такога буйнага гандлеваага цэнтра як Рыга) як для адбудовы горада з сучасным выглядам і адпаведнай сістэмай абароны, так і для вядзення гандлевых аперацый (па плане 1792 г. бачна, што права пабудовы вакол горада абарончых умацаванняў не было рэалізавана [10]). Прывілей агаворвае кола асоб, якіх можна было ўключыць у склад гарадской абшчыны. Па прафесіяльнай прыналежнасці гэта маглі быць купцы, рамеснікі розных спецыяльнасцяў; па сацыяльнаму становішчу – мяшчане іншых гарадскіх паселішчаў, людзі розных саслоўяў («рознага рода стану і кандзіцыі»), якія б па закону лічыліся *незалежнымі, свабоднымі* [1, с. XXIX – XXX; 2, арк. 427; 4, арк. 703 адв.; 7, арк. 260].

Даволі інфарматыўнымі падаюцца тыя месцы прывілея, якія распавядаюць пра камплектацыю органаў самакіравання. Гаворыцца, што пасля абвяшчэння прывілея, «вольна» будзе ў першы ж зручны момант «*магістрат бурмістраўскі і войтаўскі*²³, *пісара пажыццевага (дажывотнага)*, які б актамі як бурмістраўскімі, так і войтаўскімі заведываў, таксама *райцаў, лаўнікаў, мужоў, цэхмістраў і іншых ураднікаў гарадскіх прапарцыянальна лічбе абраць і да адабрэння (апрабацы) дзедзіча падаць, якія тыя асобы магістратавыя ад горада абраныя і ад дзедзіча апрабаваныя, менавіта бурмістр, войт, пісар, райцы і лаўнікі, у прысутнасці (in presentu) дзедзіча, на сходзе горада ў ратушы ўшачкай па апісаным ў магдэбургскім праве парадку, выканаўшы прысягу (jurament), распачаць сваю дзейнасць» і ў будучым выконваць свае функцыі, пры чым дні, у якія павінны былі засядаць гарадскія суды, павінен быў прызначаць уладальнік горада. А «ў тым горадзе прыкладам іншых літоўскіх (Вялікага княства Літоўскага – Д.А.) горадоў функцыі войта, бурмістраў, райцаў, лаўнікаў толькі год павінны быць, а па сканчэнню года альбо новыя, альбо ранейшыя праз новыя выбары падцвержаны быць маюць». «Дзедзіч цяпер і потым заўсёды моц будучь мець з абраных кандыдатаў *бурмістра надаць, войта пастанавіць, райцаў, лаўнікаў адобрыць, урад эканамічны і сацыяльны (sierocki) назначыць і ўвесці ў пасаду (ардынаваць)*. Пажыткі гарадскія як і іх адміністрацыю па *ўласнай волі* сваей апісаць і даход свой па звычайу і ўпадабанню скласці, юрыздыкцыю радзецкую і войтаўскую ўстанавіць» [1, с. XXX – XXXI; 2, арк. 427 – 428; 4, арк. 703 адв – 704; 7, арк. 260 адв.].*

Г. зн. органы самакіравання Ушач выглядалі наступным чынам:

– прадстаўнікамі органаў гарадскога кіравання былі адзін бурмістр, войт, пісар, райцы, лаўнікі, цэхмістры, гарадскія слугі. Цэнтрам гарадской улады з'яўлялася ратуша. Колькасць райцаў, лаўнікаў, слуг, гарадской адміністрацыі вызначаўся на агульным сходзе мяшчан і зацвярджаўся ўладальнікам горада. Існаваў падзел улады ў выглядзе улады (магістрата) войта і ўлады бурмістра, як і існавалі асобныя гарадскія службоўцы (адміністрацыя) па эканамічных і па сацыяльных пытаннях. Найважнейшыя пытанні гарадскога жыцця вырашаў агульны сход мяшчан;

²³ г.зн. тут гаворыцца пра магістрат бурмістраўскі і магістрат войтаўскі. Слова магістрат у дадзеным выпадку абзначае орган самакіравання, у склад якога ўваходзілі розныя службоўцы і на чале якога стаяў службовец з вярхоўнымі функцыямі па пытаннях, якія былі закрэплены за гэтым органам (бурмістр, войт).

Гісторыя

– амаль усе пасады займаліся толькі на працягу аднаго года, і толькі гарадскі пісар займаў сваю пасаду пажыццёва. Пісар адказываў за састаўленне, захаванне і выкарыстанне дакументаў, якія ўваходзілі ў кампетэнцыю як бурмістра, так і войта;

– усе гарадскія пасады былі выбарныя: на агульным сходзе мяшчане выбіралі некалькі кандыдатаў на пасаду, з кола якіх уладальнік горада назначаў на гэту пасаду канкрэтную асобу. Новы склад органаў самакіравання прыносіў прысягу па магдэбургскаму праву пры агульным сходзе мяшчан і пры прысутнасці ўладальніка горада. Новы склад магістрату Ушачы ўступаў у сваю кампетэнцыю ў спецыяльна вызначаны дзень – у першы панядзелак пасля дня святага Лаўрэнція (10 жніўня);

– уласнік горада вызначаў дні паседжання магістрата, якія ў наступным становіліся традыцыйнымі судовымі днямі для Ушачы; ён жа вызначаў крыніцы гарадскіх даходаў, памеры выплат яму, як уласніку, і спосабы іх спагнання.

Згодна з прывілеям магістрат Ушач, які называўся і гарадской адміністрацыяй, павінен быў разглядаць як *пытанні кіравання горада*, так і ажыццяўлець *судовую дзейнасць* адносна жыхароў/грамадзян горада. Па прыкладу іншых гарадоў ВКЛ з магдэбургскім правам, можна сцвярджаць, што пытанні кіравання і пытанні суда разглядаліся на асобных паседжаннях магістрата.

Адносна судовай юрысдыкцыі прывілей 1758 г. дазваляў ушачкаму магістрату разглядаць усе спрэчныя справы гараджан: судзіць мяшчан, якія здзейснілі злачынствы грамадзянскія, адміністрацыйныя (паточныя і ўчынкавыя), крымінальныя, акрамя гэтага магістрат мог судзіць і іншых асоб, якія здзейснілі крымінальнае злачынства на гарадской тэрыторыі і якія былі затрыманы па гарачым слядам. На рашэнні гарадскіх судаў Ушачы прадугледжвалася апеляцыя да суду уладальніка горада, але толькі па найбольш значных справах – справах коштам на агульную сумму 500 злотых. Па крымінальных справах дапускалася падача апеляцыі да судаў магістратаў бліжэйшых гарадоў; а «людзі стану рыцарскага абычаям іншых магістратаў гарадскіх на праву магдэбургскім уфундаваных захавваюцца і справаваюць» [1, с. XXXI, XXXII; 2, арк. 428, 429; 4, арк. 703, 704 адв.; 7, арк. 260 адв., 261]. Вырысоўваецца наступы малюнак судаводства для мяшчан Ушач: судом першай інстанцыі былі гарадскія магдэбургскія суды, судамі другой інстанцыі ў справах ад 500 і больш злотых быў суд уладальніка горада; у крымінальных справах – суды магістратаў бліжэйшых магдэбургскіх гарадоў [напр.: Полацк, Віцебск].

Акрамя судовых спраў магістрат рэгламентаваў пытанні ўсіх бакоў жыцця мяшчан. Магістрат Ушач павінен быў «за ведамасцю і *адабрэннем* дзедзіча *ўстанаўліваць нормы жыцця ў горадзе* (плебісцыты гарадскія становіць), упарадкаваць брацтвы і ўсякія купецкія і рамесніцкія цэхі і складаць для іх артыкулы». Пры гэтым, агаворвалася, што нормы дзейнасці цэхаў, рамеснікаў Ушач павінны былі быць аналагічнымі/роўнымі нормам у іншых гарадах [1, с. XXXI – XXXII; 2, арк. 428; 4, арк. 704 адв.; 7, арк. 260 адв.].

Згодна з прывілеям гарадскія органы кіраванне Ушачы атрымалі права весці сваю дакументацыю, мець гарадскія актавыя кнігі і як запісваць у іх розныя дакументы: квітанцыі, акты аб пазыцы грошай, маемасці, аб арэндзе, заставе, продажы маемасці, розныя кантракты і г.д. і тым самым прызнаваць юрыдычную моц дадзеных дакументаў (г. зн. выконваць натарыяльныя функцыі), так і выдаваць копіі (выпісы) з зробленых актаў. Пры чым выпісы з актавых кніг Ушач павінны былі мець гарадскую пячатку і павінны былі быць падпісаны гарадскім пісарам і бурмістрам [1, с. XXXI – XXXII; 2, арк. 428; 4, арк. 704 адв.; 7, арк. 260 адв.].

Згодна з прывілеям Ушачам надаваўся «для сцвяржэння актаў, лістоў і ўсякіх спраў гарадскіх *знак або пячаць*: выява святага Лаўрэнція ў белым полі з залатоў рэчу» і надпісам вакол герба [1, с. XXX; 2, арк. 427; 4, арк. 703 адв.; 7, арк. 260]. Выяву пячаці Ушач выявіў А. Цітоў, згодна з дадзенай пячаццю надпіс вакол выявы герба меў наступны змест: «PIECZENC MIASTA USZACZA OD UFUNDOWANIA MAGDEBURII R(oku) 1758» [6; 8, S. 942] (Мал. 1).

Мал. 1. Пячатка горада Ушач 1758 г. (друкуецца па Римля Е. Pieczkie miast Wielkiego ksikstwa Litewskiego. – Warszawa, 2007. – S. 941])

Прывілей для павелічэння гарадскіх даходаў надаваў Ушачам два кірмашы ў год і два таргі ў тыдзень, якія павінны былі праводзіцца адпаведна з існаваўшымі ў той час правіламі. Таргі павінны былі адбывацца кожную нядзелю і чацвер, а кірмашы, павінны былі адбывацца на працягу чатырох тыдняў кожны пачынаючы ад каталіцкіх свят: адзін ад свята Маці Божай грамнічнай (г.зн. ад 2 лютага), другі ад дня святой Ганны (26 ліпеня). Пры гэтым за парадак пры гандлі і за разгляд усіх спрэчных пытанняў, злачынстваў, якія адбываліся б пад час правядзення гандля, адказваў магістрат альбо назначаны «ад дзедзіча (...) ураднік» [1, с. XXXII – XXXIII; 2, арк. 429; 4, арк. 704 адв. – 705; 7, арк. 261].

У прывілей Ушачам 1758 г. надаецца вялікая роля правам, свабодам і вольнасцям горада і яго жыхарам. Усе вышэйадзначаныя пункты якраз і падпадаюць пад гэта палажэнне. Акрамя таго, кароль польскі і вялікі князь літоўскі, са згоды ўласнікаў Ушач, гэтым жа прывілеям браў горад і яго жыхароў пад сваю апеку (пратэктцыю), і абараняў іх сваім ахоўным лістом (глейтам) ад усялякага рода насілля і злоўжыванняў [1, с. XXXII; 2, арк. 429; 4, арк. 704 адв.; 7, арк. 261]. А для стварэння ільготных умоў жыццяздзейнасці для жыхароў Ушач Аўгуст III гэтым жа прывілеям вызваліў іх ад выплаты розных падаткаў і выплат, якія б устаўляліся соймакамі Полацкага ваяводства, праўда гэта не вызваляла жыхароў горада ад выплаты дзяржаўных падаткаў, якія прызначаліся соймам Рэчы Паспалітай [1, с. XXXIII; 2, арк. 429; 4, арк. 705; 7, арк. 261].

Аналіз зместа прывілея Ушач 1758 г. дазваляе сцвярджаць, што ен стаў узорам для аналагічнага прывілея для Сіроціна (Міхалава) 1767 г. [гл. 2, спр. 185, арк. 178 – 183]. Пра гэта сведчыць аднолькавая структура прывілеяў, аднолькавыя, у пераважаючай сваёй большасці, фразы і выказванні, згадкі ўрадаў эканамічнага і сіроцкага, палажэння пра апеяцы і па крымінальных справах да іншых магістратаў. Апошнія палажэнні з'яўляюцца адметнасцю прывілея 1758 г. і не прысутнічаюць у аналагічных прывілеях на магдэбургскае права сярэдыны – другой паловы XVIII ст. прыватных мястэчак ВКЛ (Бабра, Шклова, Старога Мядзеля, Шчучына, Бераставіцы).

Трэба адзначыць, што прывілей 1758 г. стварыў прававую базу для стварэння і існавання гарадскога самакіравання ў Ушачах на традыцыйна магдэбургскага права. Праблема дзейнасці гэтага самакіравання, склада органаў улады горада і іншыя пытанні патрабуюць асобнага крыніцазнаўчага і гістарычнага аналізу і даследавання. Пакуль можна сцвярджаць, што прывілей быў рэалізаваны, і ў перыяд з 2 кастрычніка 1758 г. па 26 лістапада 1759 г. *гарадскім пісарам* быў Траян Шыпіла, як і ў гэты перыяд і па 26 студзеня 1765 г. у актах Ушацкага магістрата згадваецца ў якасці *гарадскога лантвойта* Людвік Радзівілавіч Шостак, які ў перыяд з 6 сакавіка 1761 г. па 26 студзеня 1765 г. адначасова выконваў і функцыі пісара [1, с. 320, 337, 347; 3; 5]. А ў запісе за 1 чэрвеня 1759 г., выпісе з ушацкіх магістрацкіх кніг за 30 красавіка 1764 г. гаворыцца пра агульнае паседжанне лантвойта, бурмістраў, райцаў, лаўнікаў як «Ушацкага магістрату устаноўленага паводле каралеўскага прывілея ад ... Францішка Касцешы Жабы ... як уласніка Ушач» [1, с. 338; 3]. Як і па дадзеным за 11 чэрвеня 1761 г. згадана «*магдэбургская ўпрывелеяваная канцылярыя Ушач*» [1, с. 408], а на плане Ушач 1792 г. адзначаны будынак ратушы [10]. Дададзены план Ушач цікавы яшчэ і тым, што ен дае выяву планіроўкі горада, згодна з якой горад быў падзелены ракой Ушача на дзве часткі (Мал. 2). Адміністрацыйны цэнтр горада знаходзіўся на правабярэжнай частцы горада: тут былі галоўны рынак з гандлевымі крамамі, ратуша (пры чым ратуша размяшчалася не на гандлевай плошчы), судовы дом (?), касцел дамініканаў і ўніяцкая царква. На левабярэжнай частцы горада знаходзіліся яшчэ адзін дамініканскі касцел і рынак (выява плана Ушач цікава і тым, што пры адлюстраванню гарадскіх пляцаў і агародаў намалювана дрэва з гняздом бусла). (падрабязней пра карту Ушач 1792 г. гл. артыкул С. Сергачова «План горада Ушачы канца XVIII века» // *Архитектура и строительство*. 1999. № 2. С. 32 – 35).

Такім чынам, прывілей Ушачам 1758 г. уводзіў у ім магдэбургскае права. Сам прывілей адлюстравваў ўяўленне тагачаснага грамадства на магдэбургскае права, на суадносіны органаў самакіравання, і характарызуецца адметнасцю з-за пункта аб праве апеяцыі па крымінальных справах да магістратаў іншых гарадоў. Роля ўласніка Ушач ў жыцці гэтага прыватнага горада з магдэбургскім правам засталася значным, што выражалася ў кантролі ўласніка за важнымі падзеямі гарадскога жыцця: зацвярджэнне новай адміністрацыі і важнейшых яе рашэнняў, вызначэнне парадка дзейнасці органаў гарадскога самакіравання, крыніц гарадскога бюджэту, асабістая прысутнасць на галоўных гарадскіх урачыстасцях.

1758 г. чэрвеня 23. Варшава. – Прывілей караля польскага вялікага князя літоўскага Аўгуста III на наданне магдэбургскага права, гарадскога герба, права на правядзення двух торгоў, двух кірмашоў і іншых вольнасцей гораду Ушачы мінскіх ваеводзічаў, бэльскіх старастаў Францішка і Цыцыліі Касцешаў Жабаў.

|| [260] August III, z Boiey iaski kryl Polski, Wielki xiNęze Litewski, | Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzcki, Kijowski, Woiynski, | Podolski, Podlaski, Inflantski, Smolecki, Siewerski y Czer|niehowski, a dziedziczny xiNęie Saski y elektor. |

Гісторыя

W imie Panskie. Amen. |

Oznaumuiemy na wieczn№, pami№tkk ninieyszym listem przywilejem | naszym wszem wobec y kaïdemu zosobna, komy o tym wiedzieж naleiу, | teraznieyszego y przysziych wiekow ludziom: ii my, chc№c aby na potojmne czasy kraie pacstw naszych w miasta fundowaиy sik, ludzie zaъ | w iak naywiksze obfitowali szczkыiwoъжy y nieustai№ce fortun svojich brali pomnoienie, cokolwiek do tego chwalebного dzieia byж moiе srzodkow y sposobow zaиуж onych nie opuszczamy. Wikж tym | samym koncem skioniwszy sik chktnie do racyi prouб urodzoыnych Franciszka y Ceciliї z Lipskich Koscieszow Zabow woiewo|dzicow Minskich, starostow naszych Bielskich, [mai№kow]²⁴ z strony dobr | ich dziedzicznych, miasta Uszacz nazwanego Wielkim Хикстwie | Litewskim w woiewodztwie Poiockim lei№cego, a przez rozne przy|padki w potrzebnych ozdobach podupadiego, nam przeiozonych, | umуiilismy iaskawie na instancy№ Panow Rad, przy boku na|szym zostai№cych, tudziesz na przerzeczzone prouбы temuї miastu | Uszacz nazawanemu do najlepszey lokacyi y sytuacji przez na|danie oneinu praw naszych krolewskich dopomoc.

Iakoz czyni№ж | to ninieyszym listem, przywileiem naszym lokacy№ y sytuacji№ | miasta tego Uszacz nazwanego naksztait innych miast Koron|nych y Wielkiego Хикstwa Litewskiego wiecznemi czasy utwier|dzamy y ubiespieczamy, pozwalai№ж pomienionym urodzonym | dziedzicom y ich successorom toї miasto swoje dziedziczne | Uszacz budowaж y murowaж, fossami, walami, wodami y in|nemi obronami obwieъж y obwarowaж. Mieszczan, kupcow, rze|mieslnikow y wszelkich obywatelow, iakiego kolwiek rodzaju, y stanu ludzi do tego(s)z miasta sprowadzaж y przysposobiac; to|wary wszelkie zwoziж y przedawaж.

Ktyle to miasto Uszacz znak, | albo pieczke wyobraienie swi№tego Wawrzynca w polu biaim | przy rzecze zlotey z literami²⁵ tak iak tu iest wyryte dla stwierdzenia a|ktow, listow y spraw mieyskich od t№d mieж bkdzie.

Aby zaъ | dobrym y przyzwoitym porz№tkiem rz№dzono byio moc№ y po|wag№ nasz№ krolewsk№ prawo Theutocskie, ktore sik Magdeburским | nazywa, tudzie(s)z (y)²⁶ inne wszelkie prerogatywy y wolnoъci, iakich mia|sta Koronne y W(ielkiego) x(ikstwa) Lit(ewskiego)o. zaиywai№, temuї miastu Uszacz iaska|wie nadaiemy y daruiemy, oddalai№c takie prawa polskie y li|towskie, ktore by w rz№dzeniu miasta Uszacza prawu Theuton|skiemu, alias Magdeburskiemu derogowaж miaиy y deklarui№c, iе | na wzor innych miast W(ielkiego) Хикstwa Lit(ewskiego)o prawem Magdeburским | rz№dz№cych sik, mianowicie iednak pobliszych sobie toї pomienione | miasto Uszacz rz№dzic sik powinno. Oraz wolne sobie bkdzie y mocne | pomienione miasto, po aktykacyi y publikacyi tego przywileju na||260adv.|szzego, onemu nadanego, kaïdego czasu, ktory naysposobnieyszy do | tego bkdzie, magistrat burmistrzowski y woytowski, pisarza doиywo|tniego, ktoryby aktami tak burmistrzowskiemi iako tez woytow|skimi dysponowai , tudziesz radcow, iawnikow, mkzow, cechmi|strzow y innych urzkdnikow mieyskich proporcyo(na)ln№ liczb№ obraж | y do approbacyi dziedzicow²⁷ podaж. Ktore to osoby magistratowe | od miasta obrane, a od dziedzicow approbowane, mianowicie: bur|mistrz, woyt, pisarz, radck y iawnicy in presentia dziedzica, y | zgromadzonego miasta w ratuszu Uszackim podiug rotы w | prawie Magdeburским opisaney, iurament wykonawszy, iurys|dykcyie swoje rozpocz№ж y one pewnych dni s№downych od dzie|dzica wyznaczonych kontynuowaж bkd№. Ze zaъ w tym miescie | przykiadem innych miast Litewskich funkcyа woyta, burmi|strza, radcow y iawnikow doroczna tylko byж ma; po skocczo|nym zaъ roku, albo nowi obrani, albo tez dawnieysi przez now№ | elkky№ potwierzeni bydz mai№.

Wikс na takow№, nowego magistratu elekcy№ lub dawnieyszego konfirinacy№ pewny dzien w kaïdym | roku, to iest w pierwszy poniedziaiek po ъwikie swiktego Wawrzyn|ca temuї miastu Uszaczowi naznaczamy. Dziedzice zaъ zupein№ | zawsze miec bkd№ мож z obranych kandydatow burmistrza po|daж, woyta postanowiж, radcow y iawnikow approbowaж, ulr№d ekonomiczny y sierocicki naznaczyc y ordynowaж, poiыt|ki mieyskie y ich administracy№ wediug wiasney woli swoiey²⁸ opisaж, pro|wenta swoje podiug zwyczaju y upodobania uioiуж, iurysdy|kcy№ radzieck№ y woytowsk№ ustanowiж. Ktory to magistrat, | wyzey wyrazonym sposobom ustanowiony, mocen bkdzie spr|wy wszelakie mikdzy obywatelam tego miasta zachodz№ce, tak | sukcesyonalne iako teї potoczne, uczynkowe y kryminalne s№|dziж, dekretowaж, ludzi swywo|nych, rozpustnych, wystkпnych, | wszelk№ osobk w mieъжie, lub na gruntach onego w uczynku kry|minalnym, swieio popeinionym, lub w iakowey²⁹ zbrodni obwi|nion№, iараж y wediug sprawiedliwoъжy s№dziж y karaж, appella|cyi w sprawach znacznieyszych do s№du dziedzica dopuszczai№ж |, lub teї obwinionych kryminalnie do pobliszych magistratow | mieyskich odsyai№ж, a wzgikdem ludzi stanu rycerskiego o|byczaiem innych magistratow mieyskich, na prawie Magdebur|skim ufundowanych, zachowui№c sik y sprawuj№ж. Mocen takiе bkdzie magistrat miasta tego Uszacza wszelkie tranzakcyе, | zapisy, kwietacye y zrzeczenie wieczyste przez kogokolwiek y dla kogo|kolwiek zeznane do aktyw swoich przyjmowaж y z tychiе aktow wy|pisy pod pieczki№ mieysk№ uprzywileiowan№ z podpisami burmi|strza y pisarza stronom

²⁴ рэканструявана на [4. Арк. 703]

²⁵ z literami nap. над рдк. больш цёмными чарнілами

²⁶ рэканструявана на [4. Арк. 703 adv.]

²⁷ в выпр. з инш. літ.

²⁸ слова nap. над рдк. больш цёмными чарнілами

²⁹ ко nap. на сцёртым

potrzebujemy wydaważ. Oraz za pozwoleniem y approbacyo dziedzicow plebiscyta mieyskie stanowiz, bractwa y cechy wszelkie kupieckie y rzemieślnicze ordynoważ y artykuły im ukiadaż.

Cechowi zań, abo przez nich w kunsztach | swoich wyzwoleni, towarzystwem z wyzwolonemi winnych miastach szczycie się y równemi im być powinni bkd№³⁰.

Do prawa mięyskiego w tymie mieście Uszaczu zwyczajem innych miast wszyscy | ludzie iakiego kolwiek rodzaju, ktorzy prawo publiczne nie excypuje, przypuszczani być mai№. Zeby zań też³¹ miasto Uszacz osobliwszey iąski naszey doznaio (za zezwoleniem samych ię dziedzicow). Onei | protekcyi naszey krolewskiej y niasnejszych następcow | naszych inkorporujemy, oraz tei miasto iako y kaidego w | [nim] mieszkai№cego gleytem naszym od wszelkich wiolencyi obwarowane być deklarujemy.

W sprawach w³² sędzie mieyskim agitujemy się appellacyo do samych tylko dziedzicow od ostatniego iędnak w pryncypalney rosprawie dekretu, y to o rzecz walor summy | pikciuset ziotych przynosz№ zachowujemy.

Dla poitykow przy | tym miasta tego Uszacza, targi tygodniowe w kazd№ niedzielk y | w kazdy czwartek pozwalamy. Iarmarki takie dwa w kaidem roku: pierwszy zaczynai№cy się na swikto Gromniczne Nayswiktszey | Panny Maryi, Matki Boskiej, drugi na swikta Swiktey Anny, obodwe po cztery niedziele trwaj mi№ce naznaczamy. Na ktore wolno bkdzie wszystkim ludziom iakiegokolwiek stanu y kondycyi, | kupcom y handlarzom do uiywania pospolitego towaru wszelkie | przywoziż, wykiadaż, przedaważ, zskupoważ, frymarczyż y zamieñiaż; konie, woły y inne bydło wszelkiego rodzaju sprowadzaż, | przedaważ y odmienai№; zboie y wszystko co kolwiek byż moie uytkom ludzkim potrzebnego przywoziż y sprzedaważ, pod tym bezpieczestwem iakoby kaidy z ich na pomienione targi y iarmarki iad№, lub id№, tam się bawi№ y ztamt№d powracai№ osobliwym | gleytem naszym krolewskim byi ubezpieczony.

Na tych ię targach y iarmarkach zupein№ moż y wladzk iurysdykcyi iarmarkowey we wszelkich sprawach między kupcami y ludźmi kupujemy y przedawai№cy pod czas targow y iarmarkow zachodz№cych, albo tam opierai№cy się, krotkim y bez wszelkich dylaçyi processem do sędzenia magistratowi lab postanowionemu | od dziedzicow³³ urzkdowi nadaemy.

Aby zań tym bardziey mieszczanie, kupcy, sukienicy y biawatnicy, oraz wszelacy rzemeslnicy, tudzie(s)z inni ludzie do osiadania y budynkami zaśadzenia pomienionego miasta Uszacza zachkenci byli, wszystkich obywatelow, ktorzy tam mieszkanie przyim№, od wszelkich | uchwai seymikowych tegoi woiewodstwa Poiockiego (oproc | publicznych Rz(eczy) P(ospo)l(itey) podatkow seymami postanowionych) ułwolniamy y wolnemi mięż chcemy. Przychylai№cy się oraz do praw | o uwolnienie od nienaleinego sędu postanowionych tychie obywatelow wszystkich y kaidego zosobna od iurysdykcyi y sędow | trybunalskich³⁴, tudzie(s)z ziemskich y grodzkich w sprawach wielkich y maiych, potocznych y kryminalnych wymuiemy y saimemu tylko sędowi tamteyszemu mieyskiemu, a przez appellaçy№ sędowi dziedzicow, iako wyiey inkorporujemy.

Nakoniec | tymie mieszczanom y obywatelom miasta Uszacza wszelkich | wolnoñżi y swobod mieyskich, innym mieszczanom naszym || [261adv.] w W(ielkim) x(ikstwie) Lit(ewskim) z prawa siui№cych, spokojnie uiyważ wiecznemi | czasy pozwalamy teraznieyszym listem przywileiem naszym | krolewskim.

Ktory do wszy(s)tkich, do ktorych to nalei, osobliwie iędnak wielmożnych urodzonych senatorow, dygnitarzow, urzkdniwy, tudzieśkdziow trybunalskich, ziemskich y grodzkich W(ielkiego) x(ikstwa) Lit(ewskiego) y innych, iakich kolwiek magistratow wiadomoñżi przywodz№c roskazuujemy, aby tenie przywilej nasz | (do) xi№g autentycznych byi przyikty y giosem woznego, tudzieś przez przybicie kopii onego do drzwi kosciołow parochialnych publikowany, oraz y przez nich samych zachowany | y drudzy aby go zachowali staraż się bkd№, dla iąski naszey krolewskiej, prawa nasze krolewskie y Rz(eczy) P(ospo)litye, tudzieś swiktego | koscioia rzymskiego katolickiego wcale zachowui№.

Na co dla | lepszey wiary, wagi y pewnoñżi ten list przywilej nasz rkd№ | nasz№ wiasno podpisawszy, pieczk W(ielkiego) x(ikstwa) Lit(ewskiego) przycisn№c roskazalismy.

Dan w Warsz(awie) XXIII, miesi№ca czerwca³⁵, roku panskiego | MDCCLVIII, panowania naszego XXV roku. Augustus Rex.

Utwierdzenie lokacyi miasta Uszacza dziedzicznego urodzonych | Franciszka y Cecylii Zabow starostow Bielskich w woiewod(stwie) Poiockim lei№cega z nadaniem temuz | miastu prawa magdeburskiego, | tudzieś targow y iarmarkow confertur. ||

³⁰ бк выпр. з ініш. літар

³¹ з нап. больш цёмнымі чарніламі

³² в нап. над рдк.

³³ першае д выпр. з і

³⁴ у спісе прывілея Ушач 1758 г. з актавых кніг гродскага суда Полацкага павета далей нап. wolnych [1. С. XXXIII; 4. Арк. 705 adv.]

³⁵ Warsz(awie); XXIII і czerwca нап. больш цёмнымі чарніламі і больш шчыльна (г.зн. копія была спачатку запісана ў кнігу метрыкі, а затым, калі быў падпісаны прывілей, на застаўліным пустым месце была дапісана дата)

Гісторыя

[Adam Chmara podczaszy wojewodstwa Minskiego iego k(rylewskiej) m(онж)и pieczkci W(ielkiego) x(ikstwa) Lit(ewskiego) siekretara]³⁶

Падрыхтавана да друку па [7. Арк. 260 – 261 адв.]

Мал. 2. План горада Ушач 1792 г. (з фондаў адзела рукапісаў Бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта (F. 23. №110))

ЛІТАРАТУРА

1. Историко-юридические материалы извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящиеся в Центральном архиве в Витебске ... и изданные под ред. архивариуса сего архива Сазонова / Сост. А. Сазонов, М.М. Мещерский и др. – Вып. 1 – 32, Витебск: Тип. губернаторского правления, 1871 – 1906. – Вып. 27, Витебск: Типо-литография Г.А.Малкина, 1898. – 436 с.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Далей – НГАБ). – Ф. КМФ-18. – Воп. 1. – Спр. 181. – Арк. 426 – 430. Прывілей горада Ушачам на магдэбургскае права 1758 г.
3. НГАБ. – Ф. 694. – Воп. 4. – Спр. 2192. – Арк. 157 – 158. Выпіс з кніг ушацкага магістрату ад 30 красавіка 1764 г.
4. НГАБ. – Ф. 1734. – Воп. 1. – Спр. 47. – Арк. 703 – 706. Актыкацыя прывілея горада Ушачам на магдэбургскае права 1758 г.
5. НГАБ. – Ф. 1799. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1 – 2. Прызнанне запісу Ігнацыя Корсака ад 23 красавіка 1764 г. аб адданні маентка Столпы ў заставу Станіславу Кошку за 500 бітых таляраў з адзнакай яго прызнання 26 студзеня 1765 г. у ушацкай магдэбургіі.
6. Цітоў, А. Гарадская геральдыка Беларусі / А. Цітоў. – Мінск, Польша, 1989. – 192 с.
7. Biblioteka Jagiellocka w Krakowie. Dział gkcorisyw (Ягелонская бібліятэка ў Кракаве, адзел рукапісаў). – Rkps. 981. – К. 260 – 261v. Прывілей горада Ушачам на магдэбургскае права 1758 г. (праца вялася па фотакопіі, якая захоўваецца ў Нарадовай бібліятэцы Польшы (Варшава).
8. Римля, Е. Pieczkcie miast Wielkiego ksikstwa Litewskiego / Е. Римля. – Warszawa. Wyd. DiG. 2007. – S. 1259.
9. Siownik Geograficzny krylewstwa polskiego i innych krajyw Siowiacskich. – Т. 12. – Warszawa: Druk «Wieku» Nowy-Нвват, 1892. – S. 252.
10. Vilnius Universiteto Bibliotekos Rankrašęų Skyrius (Бібліятэка Вільнюскага ўніверсітэта, адзел рукапісаў). – F. 23. – №110. План горада Ушач 1792 г.
11. Volumina Legum. Przedruk zbioru praw Staraniem XX Pijaryw w Warszawie od roku 1732 do roku 1762 wydaniego– w 10 t. – Petersburg: Nakiadem i drukiem J. Ohryzko, 1859 – 1952 (Далей – VL). – Т. 8. – Petersburg, 1860. – S. 573 – 574.
12. VL. – Т. 9. – Krakow. 1889. – S. 333.

³⁶ рэканструявана па [4. Арк. 706]